

DZĪVES LINGVISTIKA

VELTĪJUMKRĀJUMS
PROFESORAM
JĀNIM VALDMANIM

DZĪVES LINGVISTIKA

VELTĪJUMKRĀJUMS PROFESORAM
JĀNIM VALDMANIM

LINGUISTICS OF LIFE

A FESTSCHRIFT IN HONOUR OF
JĀNIS VALDMANIS

LU Akadēmiskais apgāds
2018

Dzīves lingvistika. Veltījums profesoram Jānim Valdmanim = Linguistics of Life. A festschrift in honour of Jānis Valdmanis. Krājuma redaktore Inita Vītola. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018. 384 lpp.

Rakstu krājums izdots ar Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu padomes 2018. gada 27. februāra lēmumu, protokola Nr 3.

Recenzenti:

Dr. philol. Linda Lauze

Dr. philol. Vilma Šaudiņa

Dr. philol. Gunta Ločmele

Zinātniskā un literārā redaktore *Dr. philol.* Inita Vītola

Literārā redaktore un korektore (angļu valoda) Dace Strelēvica-Ošiņa

Korektors (latviešu valoda) Oskars Lapsiņš

Fotogrāfijas autors Juris Bērziņš-Soms

Vāka un maketa dizaina autore, maketētāja Baiba Lazdiņa

Krājums izdots ar Latvijas Universitātes Akadēmiskās attīstības projekta atbalstu.

© Latvijas Universitāte, 2018

© L. Balode, M. Balode, P. Balodis, M. Baltiņš, I. Druviete, V. Ernštreits, I. Fibiga, Z. Ikere, I. Jansone, A. Kalnača, I. Karapetjana, G. Kļava, R. Kvašīte, I. Lokmane, D. Markus, U. Ozoliņš, S. Pošeiko, G. Roziņa, I. Rūmniece, J. Silis, D. Strelēvica-Ošiņa, G. Štikels, A. Veisbergs, A. Vulāne, E. Zilgalve

ISBN 978-9934-18-333-1

Satura rādītājs

„Nekā personīga”: notikumi un procesi, kas svarīgi

Priekšvārds (I. Druviete)

Dace Markus

Kolēģis Jānis Valdmanis dažādos saskares brīžos
*Our Colleague Jānis Valdmanis in Different Moments
of Contact*

17

Un sākas viss ar (person)vārdu

Anna Vulāne

Kā saucam *Jāni* ikdienā?
How Do We Call Jānis on a Daily Basis?

25

Ilga Jansone

Sekundārā antroponimizēšanās: priekšvārds *Jānis*
Secondary Anthroponymization: the First Name Jānis

33

Pauls Balodis

Mežs ienāk uzvārdos
Forest Grows through Surnames

55

Laimute Balode

Piezīmes par personvārdu maiņu Latvijā
Some Comments on First Name Change in Latvia

67

Regīna Kvašīte

Par latviešu *Jāņiem* lietuviski
About Latvian Jāņi 'Midsummer festival' in Lithuanian

87

Bez valodas un vēstures tu esi - kas?

Gerhards Štikels

National and European Language Politics and Policies.
Where Are We Now?
*Eiropas Savienības un tās dalībvalstu valodas politika:
kur pašlaik atrodamies?*

113

Ina Druviete

Vai varam būt vienoti valodu daudzveidībā?

Latviešu valodas aģentūras ieguldījums Latvijas un Eiropas
valodas politikā

United in Linguistic Diversity?

*The Contribution of the Latvian Language Agency to
Latvian and European Language Policies*

131

Solvita Pošeiko

Rīgas centra lingvistiskās ainavas izkārtnes

20. gadsimta pirmajā pusē

*Linguistic Landscape of the Center of Riga
in the First Half of the 20th Century*

145

Gunta Kļava

„Bēgļu krīze” un valodas politika Latvijā:
liela brēka, maza vilna?

*Refugee Crisis and the Language Policy in Latvia – Much
Ado about Nothing?*

173

Uldis Ozoliņš

Vēstures apguve latviešu sestdienas skolā Melburnā:
pedagoga pieredzes stāsts

*Teaching History at a Latvian Saturday School in
Melbourne: a Story from Experience*

195

Vārds vietā: forma laba un saturs būtisks**Andra Kalnača, Ilze Lokmane**

Teikuma priekšmeta locījums un vārdu secība
latviešu valodas eksistenciālteikumos

*Subject Case and Word Order
in Latvian Existential Clauses*

207

Dace Strelēvica-Ošiņa

Kam ir dzimte? Kam pieder dzimte?

What/who Has/owns Gender?

223

Evelīna Zilgalve	
Partikulas: no Aleksandrijas gramatiķiem līdz diskursa iezīmētājām latviešu valodā <i>Particles: from Alexandrine Grammarians to Discourse Markers in Latvian</i>	239
Valts Ernštreits	
Dažas lībiešu valodas leksikas bagātināšanas iespējas <i>Some Methods for Expanding Livonian Lexicon</i>	249
Māris Baltiņš	
Terminoloģijas dimensija pareizrakstības vārdnīcās <i>Terminological Dimension in the Dictionaries of Orthography</i>	265
Gunta Roziņa, Indra Karapetjana	
Communication in Professional Setting from the Perspective of Linguistic Ecology <i>Profesionālā saziņa valodas ekoloģijas skatījumā</i>	279

Tulkojumā nepazaudēts

Andrejs Veisbergs	
Frazeoloģija un leksika vispārīgajās divvalodu vārdnīcās – jaukto ekvivalentu jautājums <i>Phraseology and Lexis in General Bilingual Dictionaries – the Issue of Mixed Equivalents</i>	295
Ilze Rūmniece	
Dzintars sengrieķu leksiski semantiskajā vidē <i>Amber in the Lexically Semantic Environment of Ancient Greek</i>	311
Zaiga Ikere	
Filozofijas leksikas terminoloģizācija, determinoloģizācija un tulkošana <i>Terminologization, Determinologization and Translation of the Philosophical Vocabulary</i>	319

Ieva Fībiga Sengrieķu metaforiski medicīnas termini latviešu valodā <i>Ancient Greek Metaphorical Medical Terms in Latvian</i>	335
Jānis Silis Sintakses tulkošanas problēmu analīze Latvijas tulkojumzinātnieku publikācijās <i>Syntactic Translation Problems Analyzed in Publications of Latvian Translation Scholars</i>	345
Ar vārdu izgreznot ikdienu No profesora Jāņa Valdmaņa izteikumu lādes (sast. M. Balode)	357
Linguistics of Life <i>A festschrift in honour of Jānis Valdmanis on his 70th birthday</i> (I. Druviete)	363
Ziņas par autoriem	382

Rīgas centra lingvistiskās ainavas izkārtnes 20. gadsimta pirmajā pusē

Linguistic Landscape of the Center of
Riga in the First Half of the 20th Century

Solvita Pošeiko

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050
E-pasta adrese: *solvita.poseiko@gmail.com*

Publikācija ir sagatavota, īstenojot pēcdoktorantūras projektu „Pilsētu lingvistiskā ainava kā daudzpusīgs resurss Baltijas valstīs: valodnieka, uzņēmēja un studenta perspektīva” (Nr. 1.1.1.2/VIAA/1/16/011).

20. gadsimta pirmajā pusē Rīga ir piedzīvojusi Krievijas impērijas norietu, 1905. gada revolūciju un Latvijas sociāldemokrātijas sākumu, Pirmo pasaules karu, neatkarīgas valsts proklamēšanu, Latvijas Pagaidu valdību un Kārļa Ulmaņa autoritāro režīmu, Otro pasaules karu un padomju varas nostiprināšanos. Raksta mērķis ir diahroniski raksturot Rīgas centra valodas zīmes, izceļot to būtiskākās lingvistiskās pazīmes un sociolingvistiskās pārmaiņas no 20. gadsimta sākuma līdz vidum. Analizējot situāciju, vērā ņemta katra laika valodas politika un valodas pārvaldība, arī sociālekonomiskais un kultūras konteksts. Pētījumā ir aplūkots vairāk nekā 1200 valodas zīmju senās fotogrāfijās un atklātnēs no Latvijas arhīviem un muzejiem, Latvijas Nacionālās bibliotēkas resursiem, vēstures grāmatām un tīmekļa vietnēm un žurnāliem. Būtiskākie secinājumi:

- Rīgas lingvistiskā ainava nav bijusi monolingvāla; atsevišķi publiskie teksti vai iestāžu/uzņēmumu ārējās reklāminformācijas bieži ataino divu un trīs valodu lietojumu.
- Valodas lietojums lingvistiskajā ainavā 20. gadsimta pirmajā pusē atspoguļo katra laikposma valodas politiku un pārvaldību: krievu, vācu un latviešu valodu gadsimta sākumā, latviešu valodas dominanci brīvvalsts laikā, latviešu un krievu valodu padomju laikā.

- Publiskie teksti latviešu valodā ļauj izsekot latviešu rakstu valodas attīstībai, tie uzrāda t. s. čupu burtus (2–3 burtu blakus lietojums atsevišķu valodas skaņu apzīmēšanai); garumzīmju trūkumu vai apzīmēšanu ar *h*; burta *w* lietojumu; *ee* rakstību divskaņa *ie* vietā vēl 20. gadsimta 30. gadu sākumā; katra perioda leksiku (piem., traktieris ‘zemākās šķiras restorāns’, bencins, vadonis, tautu draudzība, universālveikals), vārdu savienojumus un sintaktiskās konstrukcijas.
- Komerciālo nosaukumu raksturīgākā pazīme – īpašnieku antroponīmu lietojums, ko vēlāk pamazām nomaina uzņēmuma veida vai preču un pakalpojumu norāde, retāk – simboliskie nosaukumi.

Atslēgvārdi: Rīga, diahroniskā lingvistiskā ainava, valodas politika, valodas pārvaldība, nosaukuma zīmes, reklāma.

Pilsēta ir kā daudzkārtains apgērbu komplekts, kas ir pastāvīgs savā esībā, bet mainīgs formās, materiālos un izskatā. Daudzējādās ēkas, pieminekļi, parki un dārzi, tilti, upes un ezeri, ielu tiklojumi un transporta līdzekļi, skvēri un laukumi, arī izkārtnes metaforiski ir pilsētas drēbes un rotas, kas mainās līdz laikam, politiskajām iekārtām, cilvēkiem un modes tendencēm.

Rīgas pilsētā 20. gadsimtā ir notikušas krasas politiskās un sociālās pārmaiņas. Pat detalizēti neiedziļinoties vēsturiskajos notikumos, ir skaidrs, ka 20. gadsimta pirmajos 50 gados Rīga ir piedzīvojusi Krievijas impērijas norietu, 1905. gada revolūciju un Latvijas sociāldemokrātijas sākumu, Pirmo pasaules karu un Vācijas impērijas karaspēka ienākšanu, neatkarīgas valsts proklamēšanu, Latvijas Republikas Pagaidu valdību un Kārļa Ulmaņa autoritāro diktatūru, PSRS karaspēka un nacistiskās Vācijas ienākšanu Otrā pasaules kara laikā un padomju varas nostiprināšanos. Šie notikumi ir ietekmējuši arī Rīgas lingvistisko ainavu – valodu lietojumu pilsētas ielās izvietotajās valodas zīmēs, to saturu.

Publikācijā tiks raksturoti Rīgas centra publiskie teksti – valodas zīmes, izceļot to būtiskākās lingvistiskās pazīmes un sociolingvistiskās pārmaiņas piecās desmitgadēs. Zinātniski poētiskā manierē tiks mēģināts atbildēt uz trīs jautājumiem: kurā valodā tika izvietoti publiskie teksti, kas saglabājušies līdz mūsdienām dažādos veidos un formātos, kas šajās valodas zīmēs tika publicēti, un kāpēc tieši šādi teksti vienā vai otrā valodā? Pētījuma teorētiskais un metodoloģiskais pamatojums ir balstīts lingvistiskās ainavas diahroniskās pieejas atziņās un ieteikumos (Backhaus 2005; Pavlenko 2010; Pavlenko, Mullen 2015; Pošeiko 2015a; 2016a). Pieeja paredz vēsturiskās lingvistiskās ainavas „atdzīvināšanu”, restaurējot valodas zīmju praktisko funkcionalitāti konkrētā laika kontekstos (etnodemogrāfiskajā, sociālpolitiskajā, ekonomiskajā un kultūras), un šo publisko tekstu formas un satūra analīzi.

Pētījuma avotu lielāko daļu veido fotogrāfijas no Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva. Foto materiāli ir aplūkoti arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas krātuvē (tostarp digitālajā repozitorijā „Zudusi Latvija”), drukātajos izdevumos (fotogrāfiju un atklātņu albumos, vēstures grāmatās), forumos un emuāros. Sevišķi vērtīgi ir arheologa un vēsturnieka Andra Caunes pētījumi par Rīgas pilsētas daļām. Tāpat ir skatītas līdz mūsdienām saglabājušās izkārtne Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejā un redzamās valodas zīmes kinomateriālu repozitorijā „Redzi, dzirdi Latviju” dokumentālo video sižetos (sk. avotu sarakstu publikācijas beigās). Kopumā ir aplūkots vairāk nekā 1200 pilnībā vai daļēji salasāmu valodas zīmju no 20. gadsimta sākuma līdz vidum, bet šajā rakstā ierobežotā apjoma dēļ tiks atklāti tikai atsevišķu izkārtņu stāsti. Tās galvenokārt ir uzņēmumu un iestāžu nosaukuma zīmes, reklāmas, ielu nosaukumu zīmes, plakāti dažādos gājienos un svinīgos pasākumos.

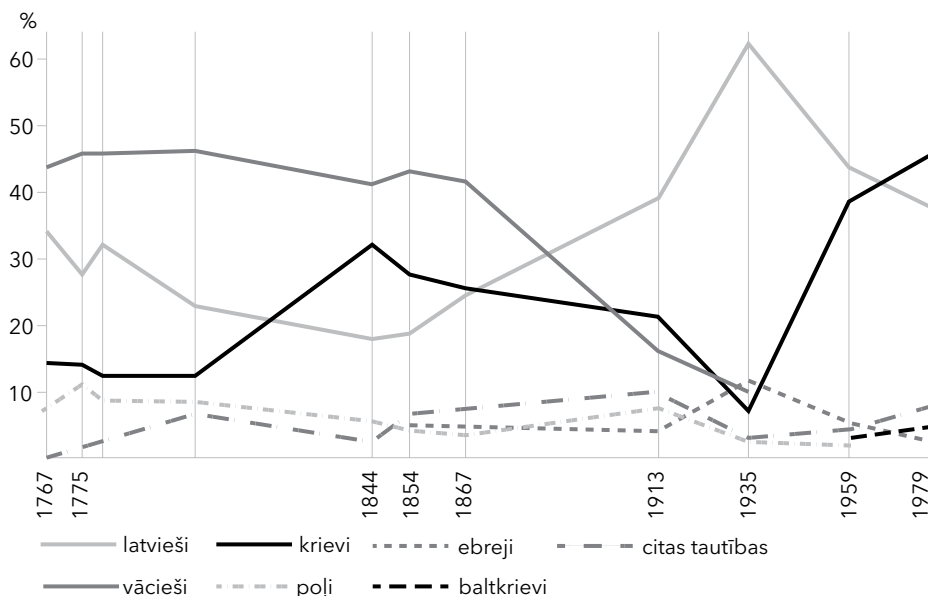
Raksta struktūra: vispirms īsumā ir aprakstīta etnodemogrāfiskā situācija Rīgā, tad sniegts pārskats par valodas lietojumu regulējošiem normatīvajiem dokumentiem un tendencēm valodas pārvaldībā. Praktiskajā daļā ir dots kā vispārīgs, tā arī detalizēts atsevišķu valodas zīmju raksturojums. Raksta pēdējā daļā ir nobeigums un būtiskākie secinājumi.

1. Kas dzīvoja Rīgā? Ieskats pilsētas etnodemogrāfiskajā situācijā

20. gadsimta vēsturisko notikumu pārzināšana ļauj aptuveni nojaust etnodemogrāfisko situāciju gadsimta sākumā, brīvvalsts laikā, Otrā pasaules kara laikā un Padomju Latvijā. 1920. gadā Rīgā kopējais iedzīvotāju skaits bija 185 137; 1925. gadā – 337 699; 1935. gadā – 385 063 (Csb 1). Precīzu statistikas datu par iedzīvotāju skaitu pēc Otrā pasaules kara nav; ir zināms, ka laikposmā no 1941. līdz 1943. gadam cilvēku skaits Latvijā kopumā samazinājās, pēc 1945. gada daudzi Latvijas iedzīvotāji atgriezās no Vācijas darba nometnēm, PSRS un padomju armijas (Mežgailis 1998).

1. attēlā, neminot konkrētus skaitļus, ir vizuāli parādītas etniskā sastāva izmaiņas no 18. gadsimta vidus līdz 20. gadsimta beigām, būtiskākās tendences Rīgas iedzīvotāju procentuālā dalījumā pēc tautībām un etniskajām grupām.

Kā redzams attēlā, īpaši no 1913. līdz 1935. gadam pieaug latviešu iedzīvotāju skaits Rīgā, 1935. gadā sasniedzot nedaudz pat virs 60 % no galvaspilsētas iedzīvotāju kopskaita, kas līdz šim ir augstākais rādītājs. Tajā pašā laikā no 19. gadsimta otrās puses līdz 1935. gadam vērojams vāciešu skaita procentuāls samazinājums, to skaits būtiski saruka pēc 1939. gada, pēc Latvijas un Vācijas līguma par vācbaltiešu repatriāciju. Krievu iedzīvotāju kritums ir redzams

1. attēls. Rīgas iedzīvotāju etniskais sastāvs 1767-1979 (Tilde 2018).

laikposmā no Pirmā pasaules kara līdz K. Ulmaņa autoritārajam režīmam. Pārējo etnisko grupu procentuālajam skaitam arī bija tendence samazināties.

Neilgi pirms Otrā pasaules kara etnodemogrāfiskā aina strauji mainījās – latviešu palika arvien mazāk, kā būtiskākie iemesli bija deportācijas un emigrācija, savukārt krievu iedzīvotāju skaits pieauga; 1959. gadā latviešu un krievu iedzīvotāju procentuālais skaits bija līdzīgs. Šajā periodā saruka ebreju skaits, būtiskākie iemesli – holokausts un deportācijas.

2. Valodas politika un pārvaldība

Viens no politiskās ideoloģijas īstenošanas rīkiem ir valodas politika un valodas pārvaldība. Ja valodas politika ir attiecināma uz valodu lietojuma nosacījumu juridisko noteikšanu, valodu savstarpējo attiecību reglamentēšanu kādā teritoriālā vienībā (galvenokārt valstī vai valstu savienībā, bet arī atsevišķos reģionos), lingvistisko izpēti un normalizāciju (sk. vairāk Druvieta 1994, 27), tad valodas pārvaldība – uz valodas lietojumu, praktisko realizāciju atšķirīgās sociolingvistiskajās jomās. Valodnieks Bernards Spolskis (*Bernard Spolsky*) valodas pārvaldību skaidro kā valodas izvēli dažādos runas aktos, valodas lietojuma plānošanu un regulu noteikšanu atsevišķam individam vai

cilvēku grupai (piem., ģimenei, uzņēmuma kolektīvam), šo noteikumu ievērošanu vai ignorēšanu (Spolsky 2009, 4–6). Valodas politika un tās pārvaldība ir savstarpēji saistīti procesi.

Lingvistiskās ainavas teksti ir attiecināmi, pirmkārt, uz administratīvo un izpildvaras jeb oficiālo līmeni (piem., ielu nosaukuma zīmes, institūciju nosaukumi un oficiālie paziņojumi, plāksnes ar kultūrvēsturisku informāciju, plakāti publiskos pasākumos), tad uz starptautisko un vietējo biedrību, uzņēmumu un organizāciju jeb privāto līmeni (piem., nosaukuma zīmes, reklāmas, norādes par ieejas durvīm, paziņojumi par darbalaika izmaiņām), kā arī uz individuālo līmeni (piem., brīdinājuma zīmes pie privātmājas sētas par niknu suni, sludinājumi, grafiti uzraksti). Valodas pārvaldība katrā iepriekš minētajā līmenī veido rakstu valodas situāciju pilsētas publiskajā telpā.

19. gadsimta beigās Rīgu skāra rusifikācijas vilnis, kad krievu valoda bija dominējošā valoda un to vajadzēja lietot visās institūcijās (t. sk. izglītības iestādēs). 1905. gada aprīlī „Pēterburgas Avīzēs” tika publicēta tā laika latviešu inteliģences darbinieku rezolūcija, kurā Krievijas imperatoram tika lūgts atzīt latviešu valodu par darījumu valodu visās pagastu un draudžu pašvaldības iestādēs, tiesās, pasta nodaļās, sēdēs un sanāksmēs, arī izkārtnēs un publiskajos tekstos (vairāk sk. Druviete 1994, 41). Lūgums netika realizēts praksē, un labvēlīgāks laiks latviešu valodas situācijai bija vienīgi pirmskara gados. Taču Pirmā pasaules kara laiks ir ne tikai nežēlīgs varas iegūšanas un noturēšanas laiks, bet arī sīvs valodu konkurences periods: 1914. gadā Krievijas valdība aizliedza vācu un latviešu valodas lietojumu oficiālajā sfērā, pāris gadu vēlāk – 1918. gada sākumā, vācu karaspēkam ieņemot visu Latvijas teritoriju – tika aizliegta krievu un latviešu valoda (vairāk sk. Druviete 2008, 12–13). Šajā pašā gadā Valkā tika izdots Iskolata dekrēts „Par darišanu valodu Latvijas oficiālajās iestādēs”, kas paredzēja latviešu valodas lietojumu līdzās vācu un krievu valodai visās Latvijas oficiālajās iestādēs (Kārklīņ, Mežiņ 1918). 1919. gadā, LSPR un Pētera Stučkas valdības laikā, tika izdots „Latvijas padomju valdības dekrēts par oficiālos rakstos lietojamām valodām”, kurā bija atzīts galvenokārt latviešu, latgaliešu rakstu un krievu valodas lietojums, bet iesniegumus bija ļauts iesniegt arī citās vietējās valodās: vācu, lietuviešu, igauņu un ebreju valodā (Stučka 1919).

Tiešā veidā uz lingvistiskās ainavas tekstiem ir attiecināms 1932. gada „Likums par atklātiem izziņojumiem” un 1935. gadā pieņemtais „Likums par valsts valodu”, kas noteica, ka: 1) valsts valoda ir latviešu valoda; 2) atklātiem izziņojumiem: izkārtnēm, afišām, plakātiem, gaismas reklāmai, cenu rādītājiem, iekšzemes tirgū laisto iekšzemes preču etiķetēm un tirdzniecības marku tekstam jābūt valsts valodā. Gadījumā, ja ir citu valodu lietojums, tekstam

latviešu valodā ierādāma galvenā vieta, formas un satura ziņā tas nevar būt mazāks par tekstu citā valodā; 3) Latvijas vietvārdi apzīmējami vienīgi valsts valodā (Ulmanis, Gulbis 1935).

20. gadsimta 40. gadi sākās ar Padomju Savienību un iedzīvotāju deportācijām, vēlāk ar Austrumzemes (*Ostland*) izveidi un Alfrēda Rozenberga darbību, tostarp valodas politikā. 1942. gadā tika izsludināts konfidenciāls rīkojums par vācu valodas lietojumu Austrumzemē.

LPSR valodas politika bija skaidri definēta – lai gan oficiāli netika liegts izmantot latviešu valodu, tomēr izglītībā, kultūrā un zinātnē, pašvaldību iestādēs, apkalpošanas sfērā, armijā u. c. sociolingvistiskajās jomās krievu valoda bija dominējošā valoda; tai bija jāintegrē visi padomju sociālistisko republiku iedzīvotāji vienotā valodas kolektīvā. Nacionālā politika balstījās ideoloģijā: viena nācija – viena valoda (resp., krievu valoda). Pat ja kafejnīcai bija nosaukums latviešu valodā un interjers bija veidots ar latviešu ornamentiem, zīmēm un simboliem, tas vēl nenozīmēja, ka pasūtījums tiks pieņemts latviešu valodā vai kāds kafejnīcā sarunāsies latviski (vairāk sk. Riekstiņš 2008, 19–37).

20. gadsimta 40. gadu otrajā pusē Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komiteja pieņēma lēmumu „Par uzrakstiem uz izkārtnēm un reklāmām Rīgas pilsētā”. Dokumenta sākumā ir nosauktas konstatētās pamatproblēmas: daudzi Rīgas pilsētu publiskie teksti ir krievu valodā, vairāki uzņēmumu nosaukumi krievu valodā ir transliterēti latviešu valodā un tāpēc nav saprotami, tekstos latviešu valodā ir pareizrakstības kļūdas. Tika nolemts, ka visiem publiskajiem tekstiem jābūt latviešu valodā, tekstam valsts iestāžu un uzņēmumu, sakara līdzekļu, pieturu, dzelzceļa pasažieru un preču staciju izkārtnēs jābūt arī krievu valodā. Šiem tekstiem jābūt skaidriem, saprotamiem, gramatiski pareiziem un precīzi tulkotiem. Tekstiem latviešu un krievu valodā jābūt saturiski vienādiem, neviens no tiem vizuāli nedrīkst būt izcelts; teksta izvietojums noteikts – vispirms teksts latviešu valodā, tad – krievu valodā (Riekstiņš 2012, 32–33). Arī vēlākos gados ir pieņemti vairāki lēmumi, kas attiecas uz latviešu valodas pareizrakstību, neveiksmīgiem iestāžu un uzņēmumu tulkojumiem no krievu valodas latviešu valodā, uz nosaukumu labskanību (sk. vairāk Riekstiņš 2012).

Tātad Rīgas lingvistiskajā ainavā 20. gadsimta pirmajā pusē ir bijis divu un trīs valodu lietojums, par ko liecina norādes normatīvajos dokumentos un lingvistiskā prakse – bilingvālās un trilingvālās valodas zīmes (sk. nākamo apakšnodaļu). Tāpat publiskie teksti ir pauduši politisko ideoloģiju uzskatus un vērtības ar stilistiski marķētu leksiku un retoriku, vismaz oficiālā līmeņa tekstos un ideoloģijai lojālo organizāciju, uzņēmumu un iestāžu valodas zīmēs. Kā piemēru var minēt padomju gadu 1. maija svinību tekstus ar PSRS propagandu,

izmantojot komunismu un sociālismu slavinošus saukļus, V. Ļeņina, J. Staļina u. c. varasvīru fotogrāfijas un PSRS simboliku. Katru gadu svinību neatņemams elements bija dažādi saukļi plakātos latviešu un krievu valodā, piemēram: *Lai dzīvo mūsu lielā Padomju dzimtene – mūsu zemes tautu draudzības un slavas balsts!*¹ un populārais lozungs krievu valodā *Мир – мир!* ‘Mieru pasaulei!’ Tāpat minami lielformāta plakāti gājienos: *Lai dzīvo Padomju Savienība – miera, drošības, tautu brīvības un neatkarības uzticamības dzimtene!*; *Здравствуйем 1 мая!* ‘Lai dzīvo 1. maijs!’; *Lai dzīvo Padomju armija, kas atbrīvoja no verdzīnātāju vāciešu jūga!*; *Lai dzīvo tautu nesatricināmā draudzība!* u. tml.

Rīgas ainava ir piedzīvojusi jaunus pilsētas daļu un ielu nosaukumus jeb urbanonīmus un noteiktai darbībai izveidotu cilvēku apvienību (organizāciju, uzņēmumu, iestāžu) nosaukumus jeb ergonīmus sakarā ar pilsētas attīstību: mikrorajonu, ielu, rūpnīcu, tirdzniecības vietu, kultūras un izglītības centru u. tml. izveidošanos. Daudzus urbanonīmus un ergonīmus Rīga laika gaitā ir zaudējusi, taču vairākkārt notikusi urbanonīmu pārdēvēšana, jo tie nav šķītuši labi kāda laika politiskajām nostādnēm. Te var minēt vietvārdu, uzvārdu, objektu, iestāžu un ielu nosaukumu latviskošanu K. Ulmaņa īstenotās nacionālisma ideoloģijas laikā (sk. arī Butulis 1999). Vēlāk – padomju laikā, īpaši 20. gadsimta 40. gadu sākumā – tika pārdēvētas 35 ielas un laukumi, 50. gadu sākumā – 58 ielas un laukumi (Baķe etc. 1999, 122).

Kā piemērus var minēt arī oficiālos paziņojumus par urbanonīmu nomaiņu 40. gados. 1942. gadā „Rīkojumu Vēstneša” 73. numurā tika izdots oficiāls rīkojums par Rīgas pilsētas ielu, laukumu un parku pārdēvēšanu, piedāvājot nosaukumus divās valodās: vācu un latviešu valodā. Tā, piemēram, Lāčplēša iela nu bija *Carl-Schirren-Strasse/Carl Schirren iela*, Jāņa Čakstes laukums – *Schlossplatz/Pils laukums*, Brīvības iela – *Adolf-Hitler-Strasse/Adolf Hitler iela*, Brīvības gatve – *Livländische Landstrasse/Vidzemes gatve* (Wittrock 1942, 365–366). Piemēros redzams lingvistiskais princips vācu personvārdus neatveidot latviešu valodā, tos atstājot oriģinālrakstībā. 1948. gada „LPSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotāja” 149. numurā latviešu un krievu valodā izlasāms, ka Rīgas pilsētas Darba ļaužu deputātu padomes Izpildu komiteja ir nolēmusi piešķirt jaunus nosaukumus Rīgas pilsētas ielām par godu Ļeņina–Staļina komjaunatnes 30. gadadienai. Daugavas krastmala no Valdemāra ielas līdz Dzelzceļa tiltam tika pārdēvēta par *Komjaunatnes krastmalu*, Jēkaba iela – par *Komjaunatnes ielu*, kinoteātris „Forum” tika pārsaukts par „Komjaunieti” (Deglavs, Kelle 1948, 2).

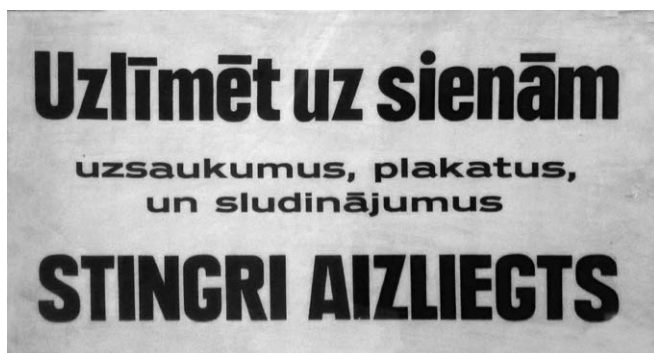
1 Šeit un turpmāk slīprakstā ir doti piemēri – daļējas vai pilnīgas valodas zīmes – no fotogrāfijām, atklātnēm vai videosīžetiem.

Zīmīgs valodas ideoloģijas maiņas piemērs ir 1941. gada fotogrāfija, kurā ir redzams, kā vācu karavīri demonstratīvi noņem visus publiskos plakātus un izkārtnes ar Padomju Savienības atribūtiku un simboliem, tādā veidā skaidri parādot varas (tostarp valodas pārvaldības) maiņu. Līdzīga aina ar citiem sociolingvistiskajiem dalībniekiem 1944. gadā ir iemūžināta Daugavpilī: te Sarkanās armijas karavīri noņem no Tautas nama (tag. Vienības nama) nacistiskās Vācijas simboliku un izkārtņi vācu valodā (Pošeiko 2016).

Organizēta valodas pārvaldība ir arīdzan saistīta ar publisko tekstu valodas un satura atbilstības izvērtēšanu un nesankcionētu valodas zīmju ierobežošanu. Tā, piemēram, 20. gadsimta 20. gadu beigās un 30. gados publisko tekstu saturs un to izvietošana tika stingri kontrolēta. Preses izdevumos („Valdības Vēstnesī”, „Manā Īpašumā”) tika publicēti pilsētas valdes saistošie lēmumi un noteikumi par afišu, plakātu un reklāmu izveidi un izvietojumu; tajos uzmanība ir pievērsta kā valodai („reklāmām jābūt pareizā latviešu valodā” – Liepiņš, Milenbachs 1937), izvietojuma vietai un laikam, tā arī apstiprināšanas kārtībai. Jebkurš šāds teksts bija jāaskaņo ar pilsētas valdi, par tiem attiecīgi samaksājot un apzīmogatā veidā tos izvietojot paredzētās vietās (vitrīnās, uz stabiem, atsevišķām sienām, transportlīdzekļu sāniem). Pilsētas valde sev paturēja tiesības jebkurā brīdī likt noņemt reklāmas par valsts valodas noteikumu neievērošanu un neglītiem attēliem (Jansons, Šmits 1935).

Likumsakarīgi, ka daudzviet Rīgas pilsētas ielās tika izvietoti paziņojumi par nesankcionētu tekstu aizliegumu (sk. 2. attēlu), tā atturot no oficiālo rīkojumu neievērošanas un nesaskaņotas informācijas publiskošanas.

Aplūkotie valodas politikas un pārvaldības piemēri apliecina, ka valodas jautājums līdzās ārpolitikas un iekšpolitikas jautājumiem, drošības, izglītības

2. attēls. Paziņojums Rīgas ielās 20. gadsimta 30. gados (Rīgas Kuģniecības un vēstures muzeja kolekcija).

un kultūras jautājumiem, sociālām problēmām u. tml. ir bijis izaicinājums visiem sociolingvistisko procesu dalībniekiem. Nākamajā nodaļā tiks raksturota lingvistiskā prakse – valodu lietojums Rīgas publiskajos tekstos.

3. Izkārtnu mazie stāsti lingvistiskās ainavas lielajā stāstā

3.1. 20. gadsimta sākums

20. gadsimta sākums ir laiks, kad Rīgā sāk kursēt pirmie elektriskie tramvaji un taksometri un iznāk „Rīgas Avīzes”. Līdz 20. gadiem tika atklāti svarīgi kultūras centri: Rīgas pilsētas Otrā teātra nams, kam vēlāk bija būtiska nozīme Latvijas proklamēšanā, Mākslas muzejs un Dailes teātris, iesvētīts Rīgas Latviešu biedrības nams un dibināta Latvijas Nacionālā bibliotēka, tāpat arī atklāts Gaisa tilts un Zooloģiskais dārzs, atvērta sērkokociņu fabrika *KOMETA*.

Tā laika slavenākā viesnīca bija *IMPERIAL* Aleksandra bulvārī (tag. Brīvības bulvārī), tās nosaukuma zīmes ir redzamas vēl 20. gadu fotogrāfijās. Pēc darba nogurdinātie pilsētas iedzīvotāji, pilsētas viesi un dzīves baudītāji savu brīvo laiku kavēja kafējnīcās, restorānos un dažādās izklaides vietās. Pilsētā bija multikulturāla vide, un tas atsaucās kafējnīcu un ēstuvju piedāvājumā. Rīgā bija kaukāziešu restorāns „Kazbeks”, „Turku kafējnīca” un austrumnieciska kafējnīca „Cafè Marquē”. Daudzi restorāni no pilsētas burzmas slēpās pagrabos, un to atrašanās vieta tika izmantota uzņēmumu nosaukumos: „Rātes pagrabs”, „Klosterpagrabs”, „Biržas pagrabs”, „Romās pagrabs” u. c. 1910. gadā vecpilsētā bija 28 restorāni, 18 konditorejas un kafējnīcas un 4 bāri (Riņķis 2011).

Pēc vēsturiskās lingvistiskās ainavas datiem, 20. gadsimta sākumā publiskajā saziņā funkcionāli nozīmīgas bija trīs valodas: krievu, vācu un latviešu valoda. Vēsturiskās apcerēs ir norādīts, ka šīs valodas funkcionēja arī mutvārdu saziņā: „tirdzniecības vietās, iestādēs un kafējnīcās cilvēkus apkalpoja trīs valodās: latviešu, krievu un vācu valodā. Pat kinoteātros filmu subtitri bija trīs valodās” (Анохин 1998, 15). Monolingvālās zīmes bija lasāmas galvenokārt krievu valodā (piem., *ПЕНСКОВЫЙ ПОГРЕБЪ* ‘Reinas pagrabs’ ar burtu Ъ, kas mūsdienu krievu alfabētā vairs netiek lietots), retāk – latviešu vai vācu valodā, piemēram, vācu avīzes „Düna Zeitung” redakcijas nosaukuma zīme. Bilingvālās valodas zīmes bija šādās valodu kombinācijās: krievu un vācu valodā, krievu un latviešu valodā, vācu un latviešu valodā. Dažās fotogrāfijās atsevišķi ir redzami teksti vienā valodā, kas kopumā veidoja bilingvālu vai trilingvālu uzņēmuma ārējo reklāminformāciju – valodas zīmju kopumu, „kas sevī ietver gan informatīvus tekstus, gan dažāda veida precizējumus, papildinformāciju,

lozungus un reklāmu šī vārda šaurākā nozīmē” (Bušs 2013, 51). Tā parāda valodu lietojuma praksi, netieši – lasītāju lingvistisko kompetenci.

3. attēlā ir valodas zīmes krievu, vācu un latviešu valodā (precizējošu informācija piedāvāta vizuālu attēlu veidā). Kā redzams, centrālās izkārtnes ar

3. attēls. Sieviešu un vīriešu apģērbu veikala izkārtnes Marijas ielā un apavu veikala valodas zīmes Šķūņu ielā 20. gadsimta sākumā (Lejnietis, Banga 2000, 25; Cauna 1994, 177).

norādītu uzņēmuma funkcionālo profilu ir bijušas krievu un vācu valodā, kas izvietotas abpus uzņēmuma durvīm. Veikala piedāvājums krievu valodā bijis lasāms arī līnijā zem diviem logiem, teksts latviešu valodā (attēlā grūti salasāms – *KUNGU UN DAHMU DREHBES*) – līnijā zem viena loga ar mazāku burtu izmēru nekā krievu un vācu valodā rakstītajā informācijā. Acīmredzot uzņēmuma valodas pārvaldībā par svarīgāku un funkcionāli nepieciešamāku tika uzskatīta krievu valoda, tad vācu un latviešu valoda.

Savukārt Nikolaja Blumberga apģērbu un apavu veikala ārējo reklāminformāciju (sk. 3. attēlu) veidoja tikai rakstveida teksti vācu un krievu valodā. Abās valodās ir publiskota identa informācija, kas vēstīja, ka veikalā ir iespējams iegādāties īpašnieka darbnīcā izgatavotus ādas apavus, Pēterburgas krievu-amerikāņu kompānijā ražotas gumijas galošas, ādas cimodus un ceļojumu somas. Teksta apjoms noteikti pārsteigtu mūsdienu garāmgājēju. 20. gadsimta sākumā neviens gan par to laikam nebija izbrīnīts, tāpat kā par uzņēmuma bijušā saimnieka iniciāļu norādīšanu nosaukuma zīmē, lai garāmgājēji vieglāk atpazītu jaunā uzņēmuma komercdarbības virzienu un lai jaunais īpašnieks varētu izmantot iepriekšējā uzņēmuma laurus savā labā. Par A. Homzes apavu veikalu zināja daudzi; tam pierādījums ir ilustratīvā literatūras, politikas un mūsdienīgās dzīves žurnālā „Нива” („Nīva”) 1890. gada 11. numurā publicētā Sanktpēterburgā ražoto apavu reklāma, kurā ir uzskaitītas to tirdzniecības vietas vairākās Krievijas impērijas pilsētās, tostarp divi A. Homzes veikali (Rīgā un Jelgavā). Reklāma žurnālā ir pārpublicēta vēlākajos gados (1893, 1894, 1895), to papildinot ar vizuālu informāciju – detalizēti atainotiem apavu attēliem – un tā popularizējot apavu ražotni.

Arī vēlāk, īpaši laikposmā no 1910. līdz 1914. gadam, vairāku ielu lingvistiskā ainava bija multilingvāla. Samērā daudz valodas zīmju bija divās vai trīs valodās: krievu, vācu un latviešu valodā. Tā, piemēram, ziedu veikalam Aleksandra bulvārī (tag. Brīvības bulvārī) bija trilingvāla izkārtne *ЦВЕТОЧНЫЙ ДОМЪ BLUMEN HAUS PUҢU NAMS* (1914, Nr. 8807N²) šādā secībā: krievu, vācu un latviešu valodā. Šajā pašā bulvārī bija lasāma kāda reklāma tikai vācu valodā (daļēji salasāms teksts) un veikala nosaukuma zīme *GESCHÄFT ТОРГОВЛЯ* ‘Tirgotava’ (1914, Nr. 88397N) vācu un krievu valodā. Citviet bija lasāmas arī monolingvālas valodas zīmes tikai krievu vai latviešu valodā. Tā, piemēram, 1915. gadā Pirmā pasaules kara laikā brīvprātīgajiem latviešu bataljoniem bija karogi ar devīzi latviešu valodā.

2 Šeit un turpmāk pēc piemēra iekavās ir dots fotogrāfijas uzņemšanas laiks (konkrēts gadskaitlis vai aptuvenais gadu desmits) un Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva numurs.

3.2. 20. gadsimta 20. gadi

Pēc kara nogurdinātie cilvēki vēlējās dzīvot, izglītoties un strādāt pilnasinīgi, par ko liecina atvērtās mācību iestādes, izveidotie tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumi, politiskās organizācijas (tostarp etnisko minoritāšu), nostāstiem apvītās atpūtas vietas. Nozīmīgi notikumi bija Latvijas Mākslas akadēmijas, Latvijas Augstskolas (vēlāk – LU) un Latvijas Konservatorijas dibināšana, Kultūras fonda un lielāko izdevniecību (piem., A. Gulbja, „Valters un Rapa”) darbība.

20. gadu sākumā starp lielākajiem Latvijas rūpniecības uzņēmumiem bijušas arī vairākas Rīgas kartonāžas fabrikas (piem., Stabu ielā, Matīsa ielā), stikla un porcelāna rūpnīcas (piem., Maskavas ielā, Bruņinieku ielā, Ropažu ielā), apavu fabrikas (piem., Aleksandra ielā), līmes un kaulu miltu fabrikas (piem., Ganību dambī, Ādmiņu ielā), šokolādes konfekšu fabrikas (piem., „Union” M. Ņevas ielā, „Ideal” Grēcinieku ielā), tabakas fabrikas (piem., „Trud” Ģertrūdes ielā, „Regina” Skolas ielā) un liķieru fabrikas (piem., Dzirnau ielā, Avotu ielā, Rātslaukumā) (Tirdzniecības ziņu grāmata 1922, 34–37). Uzņēmumu simboliskie ergonīmi ataino vienu tam laikam modernu nominācijas tendenci: latīņu cilmes internacionālismu lietojumu, kā starpniekvaloda, iespējams, bija angļu valoda (*Union* ‘savienība’, *Ideal* ‘ideāls’). Taču ir redzams arī krievu valodas lietojums (šajā gadījumā transliterētais/transkribētais vārds *Труд* ‘darbs’).

Spriežot pēc foto materiāliem, Vecpilsētā līdz pat Otrajam pasaules karam ir bijis visai raibs uzņēmumu klāsts. Te ir tirgotas gan mēbeles, tapetes un spoguļi, gan apģērbi un sieviešu cepures, gan siļķes un kāposti, gan benzīns, eļļas un smērvielas. Tāpat arī firmas *LATBENC* benzīna kiosks (nosaukuma pamatā saīsinājums no vārdsavienojuma *Latvijas benzīns*) atradies 13. janvāra ielā. Pāris piemēru: *PETROLEJA BENCIZS EĻĻAS* (1910, Nr. I0I633-N); *NAFTAS PRODUKTI & ĶĪMIJAS „LATOIL”* (1927, Nr. 551N1); *DRASU PINUMI A. JOHANSONS* (1930); *P. MILTIŅA KĀPOSTU TIRGOTAVA* (1930, Nr. 21088N). Citā 20. gadu fotogrāfijā lasāmas divas valodas zīmes *L. KARNEWAL* un *TAPETES KRĀSAS* (20. gadi, Nr. 722-76-N), par ko vairāk stāstīts „Tirdzniecības ziņu grāmatas” uzņēmuma reklāmā: „Veenmēr krājumā dažādas TAPETES pastāvīgi jauni paraugi. Preekš krāsotājeem un gleznotājeem krāsas un citi pieder. Peedāvā par lētam cenam. Rīgā, Valņu eelā 22 L. KARNEVAL” (Tirdzniecības ziņu grāmata 1922, 12). Te bijusi arī *BIKŠU LENČU FABRIKA* (1930, Nr. 21131-N). 1927. gada Latvijas rūpniecības uzņēmumu sarakstā ir atrodamas ziņas, ka bikšu lenšu fabrika piederējusi J. Arolovičam un atradusies Grēcinieku ielā (Visa Latvija 1927, 28). Iepriekš teiktais ļauj apgalvot, ka šī pilsētas daļa senāk funkcionējusi kā aktīvs tirdzniecības un rūpniecības centrs, ne tikai kā izklaides un atpūtas vieta.

Pāris soļu tālāk no vecpilsētas, Pauluči ielā (tag. Merķeļa ielā), 1919. gadā tika atvērta interesanta kafejnīca un veģetārā ēstuve *SUKUBS*, kuras nosaukumu veido divi 20. gadsimta avangardisma mākslas virzieni – supremātisms un kubisms. Kafejnīca izcēlās ar savu interjeru, ko veidoja simetriski konstruktīvie gleznojumi uz sienām. Te pulcējās latviešu rakstnieki un mākslinieki, kas labprāt pārsprieda jaunāko kultūrā, politikā un pilsētas ikdienas dzīvē (Rozenberga 2016).

Romantiķi un ūdens izpriecu cienītāji 20. gados pa Daugavu varēja izbraukt ar pasažieru kuģiņiem, uz kuru sāniem bija lasāmi to nosaukumi: *CONDOR* un *BALTIJA*.

K. Barona ielā bija izvietota šokolādes fabrikas lielformāta reklāma *RIEGERTA KAKAO DOD SPĒKU* (20. gadi, Nr. 1727-1), kur tekstuālā daļa bija papildināta ar diviem attēliem: vīrieti, kas rokā virs galvas tur kakao cilindra kārbu, un lielu, sarkanu, augšup vērstu bultu. Tas metaforiski ataino enerģijas pieaugumu, lietojot „Riegert” produkciju. Tieši 20. gados ir sācijas arī *LAIMAS* pulksteņa stāsts: tas ir novietots 1926. gadā, savu pašreizējo nosaukumu iegūstot 1936. gadā. Dažādos laikos tas neoficiāli ir dēvēts par „Lielo pulksteni”, „Miera pulksteni” un par „Mīlestības pulksteni”; to ir rotājis uzraksts *RIEGERT, LAIMA, ТРУД* ‘darbs’, *MIERS, FRIEDEN, МИР* ‘miers’. Neilgi pēc Otrā pasaules kara pulkstenis ir funkcionējis kā politiskās reklāmas stends.

Brīvvalsts laikā, kopš 20. gadsimta 20. gadiem, Rīgas pilsētas ainavu ir papildinājušas laikrakstu un žurnālu izdevniecības un finanšu uzņēmumi, kuru nosaukumu zīmes ir lasāmas līdz mūsdienām saglabātajās fotogrāfijās. Tā, piemēram, Vaļņu ielas fotogrāfijā ir lasāmas četras valodas zīmes: *LATVIJAS VĒSTNESIS*; *CENTRALBANKA*. *Rīgas nodaļa* (divas identiskas zīmes) un *LAUKSAIMNIEKU CENTRALBANKA*. *Rīgas nodaļa* (20. gadi Nr. 72257-N). K. Barona ielā bijusi izdevniecības „Nedēļa” izkārtne ar tekstu *ILUSTRETS SCHURNALS NEDĒĻA REDAKCIJA UN EKSPOZICIJA* (1927, Nr. 2187-N). Šajās izkārtnēs redzami divpakāpju iestāžu ergonīmi jeb komplicēti nosaukumi un jaukti ergonīmi, līdzās nomenklatūras vārdam norādot arī simbolisko nosaukumu (Laugale, Šulce 2012, 31–34).

Tāpat mūsdienās labi zināmās nacionālās informācijas aģentūras „Leta” pirmsākumi meklējami 20. gadsimta 20. gados, kad 1919. gadā tika izveidots preses birojs „Laptopress”, uz tā bāzes gadu vēlāk izveidota Latvijas Telegrāfa aģentūra „Leta”. 20. gados aģentūrā tika izveidota izdevniecība, kas publicēja galvenokārt daiļliteratūras grāmatas un periodikas izdevumus, un mākslas salons, tika atvērts vairāk nekā 50 avīžu kiosku visā Latvijā (LETA 2008). Līdz ar to tikai loģiski, ka 20. gadsimta 20. gados K. Barona ielā bija lasāma izkārtne *J. ALTBERGS „LETA”* (20. gadi, Nr. 72306-N), kas vēstīja par J. Altberga

pārvaldīto Latvijas Telegrāfa aģentūras grāmatu un rakstāmlietu veikalu (Saleņiks 1968, 478).

Citā 20. gadsimta 20. gadu fotogrāfijā ir daļēji salasāma slavenās Rīgas foto studijas Vaļņu ielā izkārtne. Tajā skaidri ir redzams uzņēmuma simboliskais nosaukums *KLIO* (20. gadi, Nr. 7225I-N). Zīmīgi, ka fotogrāfa Viļa Rīdzenieka fotosalona logu ir rotājis arī viņa nozīmīgākais darbs „Latvijas valsts pasludināšana 1918. gada 18. novembrī”, ko vēlāk – okupācijas laikā – ir slēpusi viņa ģimene (KDi 2014). Fotogrāfijas izvietojums publiskai apskatei liecina, ka V. Rīdzenieks uzņēmuma garāmgājējiem un klientiem ir demonstrējis atbalstu un piederību Latvijas valstij un vienu no saviem dokumentālo fotogrāfiju tematiskajiem virzieniem.

Turpinot Latvijas valsts proklamēšanas un atzišanas tematiku, jāpiemin Mārtiņa Lapiņa 1921. gada fotogrāfija, kurā pie Latvijas armijas Virspavēlnieka štāba durvīm ir redzama smagā automašīna ar sarkanbaltsarkanu karogu un lielu plakātu ar tekstu: *Latwija atsita de jure no Somijas, Japanas, Italijas, Franziņas, Beļģijas, Anglijas* (Caune 2015, 265).

Iepriekšminētajām fotogrāfijām ir nozīmīga kultūrvēsturiskā vērtība, tās kalpo ne tikai kā rakstu valodas tradīcijas avoti, bet arī kā vērtīgas iekšpolitikas un ārpolitikas notikumu liecības.

3.3. 20. gadsimta 30. gadi

No 20. gadsimta 30. gadiem ir saglabājušās skaitliski visvairāk fotogrāfiju ar izlasāmu tekstuālu informāciju. Redzamas ir uzņēmumu valodas zīmes, kas lielākoties ir veikalu, darbnīcu un aptieku nosaukuma zīmes, un lielformāta reklāmas. Nosaukuma zīmēs bija lasāmi galvenokārt tiešie ergonīmi, kas norāda uzņēmuma veidu un darbības profilu (piem., *APTIEKA*; *DROGU PREČU VEIKALS*; *MUZIKAS VEIKALS*; *GAĻAS un DESU TIRGOTAVA*) vai preču un pakalpojumu klāstu (piem., *SMALKU ĀDU PRECES*; *F. STANKEVIČS MILTU PRECES*) ar īpašnieka personvārdiem ārtelpas reklāminformācijā vai bez tiem.

Rīgas lingvistiskajā ainavā 30. gados skaitliski vairāk ir bijis valodas zīmju latviešu valodā. Tomēr pilsētvidē bijušas izvietotas arī starptautisku uzņēmumu zīmes, piemēram, divas ārvalstu uzņēmumu nosaukumu zīmes – *MERCEDES* un *CHEVORELET* – un bilingvālas valodas zīmes, piemēri no Marijas ielas: *ISTABAS KOMHATY* un *ĒDIENU VEIKALS ЦТОЛОВАЯ* (1930, Nr. 88325-N). Tātad publiskie teksti bijuši rakstīti valodās, kuru lietojuma motivāciju nav noteikusi etnodemogrāfiskā situācija, bet starpvalstu ekonomiskie sakari un valodas prestižs. Tā kādā lielformāta reklāmā ir izteikts rosinājums un nosaukts tā autors latviešu un angļu valodā: *LIETOJIET TIKAI*

AUTOEĻĻU „SHELL” [..] THE SHELL COMPANY OF LATVIA ‘Latvijas Shell kompānija’ (1935, Nr. 9264I-N). Savukārt krāsainā tējas reklāmā (sk. 4. attēlu) ir trīs valodu – latviešu, vācu/angļu un krievu valodas – lietojums. Visticamāk vācu valodai (iespējams, angļu valodai) šajā gadījumā ir simboliska nozīme, jo tajā lasāms tikai viens nomenklatūras vārds, teksts krievu valodā informatīvi nesniedz vairāk informācijas, taču nomenklatūras vārds ЧАЙ ‘tēja’ ir lasāms vairākkārt, arī tējas paciņu etiķetēs. Pavisam nelielu norādi uz vārdu angļu valodā dod saīsinājums Co ‘kompānija’.

Kopumā plašāka informācija ir latviešu valodā, lasītājam sniedzot ziņas par tējas sortimenta nosaukumiem (piem., „Indijas roze” un „Ceilonas zieds”) un iegādes vietu. Verbālā un vizuālā informācija papildina viena otru. Reklāmā ir trīs attēli ar izmēra ziņā hiperbolizētām tējas paciņām un austrumnieciska tējas baudītāja zīmējums. Vizuālā informācija ataino gan importēto tēju, kas Rīgas iedzīvotājiem varēja šķist eksotiska un, iespējams, augstākas kvalitātes par Latvijā iegūtajām augu tējām, gan tās dzeršanas tradīciju. Pēc Latvijas Nacionālā arhīva datiem, reklāmā redzamais uzņēmums *E. E. Kerkovius & Co* Rīgā bija saistīts ar tirdzniecību, koloniālpriecū importu un sēkļu eksportu no 1932. līdz 1940. gadam (APE 2016).

4. attēls. Tējas reklāma Rīgā 30. gados (Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja krājums).

30. gadu sākums bija vieglas uzdzīves laiks, ne velti pilsētas centrā iedzīvotājiem un viesiem bija iespēja pastaigāties pa t. s. Rīgas brodveju, resp., Elizabetes ielas daļu starp Valdemāra un Tērbatas ielu (Caune 2015, 19). Te bija kinoteātri „Forum”, „Maska”, „Astorijs” un „Splendid Palace”, restorāns „Esplanāde”, Tērbatas ielas stūrī – Rudziņa krogs. Pie „Splendid Palace” bija skatāmas lielformāta afišas ar filmu nosaukumiem vācu vai krievu valodā un aktieru fotogrāfijām. Slavens bija pirmās šķiras restorāns un naktslokāls „Alchambra” Brīvības ielā, kas piedāvājis kabarē, dejas un pastāvīgā orķestra „The Alchambra Band” muzikālos priekšnesumus.

Līdz mūsdienām ir saglabājušās fotogrāfijas no 30. gadiem, kurās ir redzama viesnīcas *ROMA* un slavenā restorāna „Otto Schwarz” nosaukuma zīmes. Restorāna ergonīma pamatā ir tā īpašnieka – Otrās ģildes tirgotāja Oto Švarca – vārds, kas 19. gadsimta beigās atvēra savu uzņēmumu. Kad latviešu uzņēmējs Kristiāns Jirgenšons nopirka šo uzņēmumu 20. gadsimta sākumā, nosaukums palika nemainīgs tā atpazīstamības dēļ. Kopš 1932. gada restorāns atradās viesnīcas „Roma” pirmajā stāvā Aspazijas bulvārī (Lipša 2008). Visu savu pastāvēšanas laiku K. Jirgenšona restorānu kā lietišķo un svinīgo tikšanās vietu bija iecienījuši gan vietējās sabiedrības politiskā un radošā elite, gan ārvalstu viesi. K. Jirgenšons 1926. gadā atvēra vēl vienu Rīgas kultūrvidē plaši pazīstamu restorānu – „Cafe de l’Opera” Aspazijas bulvārī; to sevišķi bija iecienījuši orķestra mūzikas (džeza, salonmūzikas, Krievijas čigānu romanču) baudītāji. 1939. gadā uzņemtajā fotogrāfijā ir lasāmas četras patstāvīgas valodas zīmes: *OTTO SCHWARZ*; *OPERAS KAFEJNĪCA*; *LAIMA*; *CH. JÜRGENSON – OTTO SCHWARZ* (1939, Nr. 2032-1). Tajā ir redzami abi iepriekš minētie restorāna īpašnieki un restorāna simboliskais nosaukums, kas, spriežot pēc vēstures materiāliem, tikpat kā netika mutvārdu saziņā lietots. Fotogrāfijā lasāma arī šokolādes fabrikas „Laima” veikala izkārtne; 1938. gadā Rīgā bijuši pieci uzņēmuma veikali (Laima 2016).

K. Jirgenšons bija izveidojis vērīgu uzņēmumu tīklu, ko veidoja viesnīcas, restorāni, krodziņi, alkoholisko dzērienu (vīna, liķieru) darītava, konditoreja, gastronoms ‘pārtikas preču veikals’ un dzērienu veikali pilsētā (Dimenšteins 2017), par to liecina arī identas izkārtnes *VINU LIELTIRGOTAVA AKC. SAB. CH. JÜRGENSON – OTTO SCWARZ* (1937, Nr. 1760-1 un Nr. 1759-1) tagadējā Avotu ielā un Blaumaņa ielā.

20. gadu beigu un 30. gadu fotogrāfijās jau redzamas pārvietojamās valodas zīmes, resp., publiskie teksti uz transportlīdzekļiem. Ilustrētā žurnāla „Jauna Nedēļa” 1927. gada 27. numurā ir reklāmas ziņa, ka pirms pāris dienām ir noticis apavu krēma „Immalin” reklāmas brauciens Rīgā un Jūrmalā, un līdzās ir fotogrāfija, kurā redzama smagā automašīna ar uzrakstu *IMMALIN* sānos.

Uz tramvaja 1931. gada varēja lasīt lakonisku reklāmu *KREMS LEODOR ZIEPES* (1931, Nr. IOI 953-N). Laikraksta „Latgales Ziņas” 1929. gada 15. numurā ir lasāma reklāma, kurā apgalvots, ka, „ik dienas lietojot Leodor ziepes un Leodor krēmu, pedejo pec mazgašanas nelielā daudzumā ierivejot ādu, katra dama personīgi pie sewis panāks tos rezultatus, kurus īsumā mēdz apzīmēt par „Sievietes skaistuma noslēpumu”. Dabujami visās Chlorodont pārdošanas vietās”. Šie piemēri ļauj izteikt pieņēmumu, ka arī agrāk reklāmteksti bija lasāmi pilsētu lingvistiskajā ainavā.

Politiskajā arēnā 30. gados svarīgas bija Latvijas prezidenta vēlēšanas, Rīgas domes un Saeimas vēlēšanas. Partiju plakāti ar uzsaukumiem un aģitāciju bija redzami ne tikai preses izdevumos, bet arī pilsētas ielās. Piemēram, Apvienotā Rīgas Arodu biedrību Centrālbiroja un kultūras darbinieku partija ar 16. numuru kādā reklāmā latviešu valodā publicējusi saukļus: *DARBU VISIEM! MAIZI TIEM, KAS STRĀDĀ! KULTURU DARBA TAUTAI!*, sarkanā krāsā izceļot vidējo saukli kā svarīgāko.

30. gadu vidū Rīgā tāpat kā visā Latvijā sākās nacionālisma caurstrāvots laiks. 20. gadsimta 30. gados tiek uzcelts un atklāts Brīvības piemineklis ar Kārļa Skalbes veltījumu *Tēvzemei un brīvībai*. Pilsētas ainavā daudzviet plīvoja Latvijas valsts karogi. K. Ulmaņa postulēto latviešu tautas vienotību un neatlaidīgo saimnieciskumu ataino fotogrāfijas ar tekstiem: *LAI SIRDIS [..] NU LIESMO UN KVĒL // LATVIJAI ZIEDOT // NEKĀ MUMS NAV ŽĒL* (1934); *VIENOTA TAUTA VIENOTĀ DARBĀ* un *TU VIENS PAR SAVU TAUTU. VIENOTA LATVJU TAUTA PAR TEVI!* (30. gadu vidus). 1938. gadā notika 9. dziesmu svētki. Vienā no šā kultūras notikuma afišām verbālā informācija vēsta: *VALSTS PREZIDENTA D. K. ULMAŅA PROTEKTORĀTĀ IX LATVIEŠU DZIESMU SVĒTKI RĪGĀ UZVARAS LAUKUMĀ 18.-19. JŪNIJĀ 1938*. Afišas tekstā ir izcelts K. Ulmaņa kā valsts vadītāja atbalsts šim vērienīgajam pasākumam, popularizējot viņa tēlu sabiedrībā.

Valsts ekonomiku raksturoja ne tikai daudzu privāto uzņēmumu nacionālizācija, bet arī straujš jaunu uzņēmumu pieaugums. 1935. gadā Rīgas pilsētā bija reģistrēti 11 718 preču tirdzniecības uzņēmumi (vairāk pārtikas, dzērienu un garšvielu veikalu), 2466 satiksmes un transporta uzņēmumi, 873 viesu uzņemšanas uzņēmumi (viesnīcas, istabas), 392 apdrošināšanas un kredīta izsniegšanas uzņēmumi, 154 izglītības, sporta, mākslas un izpriecu uzņēmumi (Salnais, Jurevics 1938, 17). 20. gadsimta sākumā Rīgā bija dibināti 992 tirdzniecības uzņēmumi, taču laikposmā no 1921. līdz 1925. gadam jau 3084, laikposmā no 1931. līdz 1935. gadam – 7617 tirdzniecības uzņēmumi. 1935. gadā tirdzniecība notika lielākoties slēgtās telpās (īres namos, dzīvokļos, kantoros un speciālās būvēs) – 54,5% no visiem tirdzniecības uzņēmumiem, tad tirgos

(būdās, uz galdiem, hallēs u. tml.) – 23,7 % – un noliktavās – 1,1 %. Taču daļa uzņēmumu bija mobili – preces tika pārdotas, pārvietojoties pa ielām; tā tirdzniecību organizēja 18 % uzņēmumu (Jurevics 1939, 28–29).

Uzņēmumi piederēja lielākoties latviešiem, resp., 57,7 % no visiem 1935. gadā reģistrētajiem uzņēmumiem, ebrejiem – 19,4 % uzņēmumu, vāciešiem – 8,4 %, krieviem – 6,3 % uzņēmumu. Tomēr tekstilrūpniecības preču un apģērbu veikalu vairāk bijis ebrejiem nekā latviešiem (attiecīgi 829 un 640), tāpat apavu, kažokpreču, ādas un ādas izstrādājumu veikalu (attiecīgi 141 un 60) (Salnais 1939, 5, 48–49).

Izaugsme bija vērojama arī rūpniecībā, no 1910. līdz 1939. gadam uzņēmumu skaitam Latvijā pieaugot astoņas reizes (Karnups 2015, 17).

Pasaules slavu tolaik ieguva Valsts Elektrotehniskā fabrika (VEF), kas savā jomā bija vadošais uzņēmums Baltijas valstīs. Rīgas lingvistiskajā ainavā un presē tika izvietotas VEF produktu (radio, veļasmašīnu, telefonu, fotokameru) reklāmas ar to detalizētu aprakstu un attēliem, kuros redzami apjūsmotie produkti, apmierinātie lietotāji visos vecumposmos, lielpilsētu un lauku ainas, mājvietu iekštelpu skati.

3.4. Publisko tekstu valoda starpkaru periodā

Šajā apakšnodaļā tiks raksturotas tipiskākās latviešu rakstu valodas pazīmes 20. gadsimta 20. un 30. gadu valodas zīmēs, jo tās veido skaitliski apjomīgāko savāktā materiāla daļu.

1908. gadā Rīgas Latviešu biedrības Pareizrakstības komisijā tika pieņemti jauni ortogrāfijas noteikumi, kas paredzēja latīņu burtu lietojumu, monoftongu garuma un konsonantu mīkstinājuma apzīmēšanu, līdzskaņa *w* aizstāšanu ar *v* u. c. izmaiņas rakstībā. Tomēr vairākās 20. gadu vidus un beigu fotogrāfijās vēl ir redzami t. s. čupu burti, konsonanta *w* lietojums, monoftongu dubultoījums vai burta *h* izmantojums monoftonga garuma apzīmēšanai, dažādas citas nekonsekvences konsonantu un monoftongu rakstībā. Daļa vārdu ir bez galotnes. Kā piemērus var minēt Tirgoņu ielas izkārtņi *PIRKSCHANA PAHRDOSCHANA* (1927, Nr. 2201-1) un K. Barona ielas lielformāta reklāmu ar trīs valodas zīmēm: *SABIEDRIBA LATWIJAS EKSPORT; JULIJA PETERSONA GRAHMATU DRUKATAWA [...] UN KLISCHEJU EESTA [...]; „ZENTRAL” TÄLR. NR. 046* (20. gadi, Nr. 88404-N) (sk. arī citus piemērus iepriekš).

Vēl 30. gados samērā tipiska publisko tekstu pazīme ir monoftongi bez garumzīmēm, bet ir konstatēti arī nomenklatūras vārdu saīsinājumi ar vārda otrās daļas pasvītrojumu vai bez tā, komatu trūkums starp vienlīdzīgiem teikuma locekļiem. Piemēram: *BALTIJAS ELLU s^{ba}* (1931, Nr. 62617-N),

VALTERS&RAPA AKC. SAB. (1930), bilingvālā zīme *KARL NEVERMAN un B^{DRI} CARL NEVERMANN&CO* (1930, Nr. 21088-N) Vecrīgā; *ISTABAS IEBRAUCEJIEM LIEPAJA un RESTAURACIJA* ‘restorāns’ (1938, Nr. 21138-N) Kārļa ielā (tag. 13. janvāra ielā). Tāpat arī izkārtne ar trīs valodas zīmēm Grēcinieku ielā: *S. BĒRZS; MANAFAKTURAS TIRGOTAVA PRECES BERNIEM; MEBEĻU DREBĻU NOLIKTAVA* (1930, Nr. 759-N-1). Jāpievērš uzmanība nosaukuma zīmei ar latviskā antroponīma lietojumu; īpašnieka uzvārds ir rakstīts, garā patskaņa apzīmēšanai lietojot jauno garumzīmi. Interesanta ir hosteļa simboliskā nosaukuma izvēle, jo tā pamatā ir citas pilsētas nosaukums.

Iepriekšējā rindkopā minētie piemēri rāda 20. gadsimta pirmajai pusei ne visai raksturīgu pazīmi – vārdkopas ar lietvārdu daudzskaitļa datīvā (šajā gadījumā – *iebraucējiem, bērniem*), eksplīcīti norādot preču un pakalpojumu mērķauditoriju (sk. arī Pošeiko 2015a; 2016 par Daugavpils vēsturisko nosaukuma zīmju raksturojumu). Citos gadījumos vēlami adresāti izteikti vārdkopā ar lietvārdu daudzskaitļa ģenitīvā, piemērs no Marijas ielas – *BERNU APĢERBI* (1938, Nr. 1921-1), piemērs no Brīvības ielas un Raiņa bulvāra krustojuma – *STUDENTU VIRTUVE* (30. gadi, Nr. 47522-N). Ēstuves atrašanās vieta ir tikai pašsaprotama, jo turpat netālu bija un ir LU, kas 30. gados aktīvi pilnveidoja studiju un pētniecības procesu un veidoja jaunu akadēmisko un zinātnisko infrastruktūru (LU 2009).

Tikai nedaudzos gadījumos uzņēmuma simboliskais nosaukums 20. un 30. gados ir rakstīts pēdiņās. Piemēram: *VEIKALS „VAKARIŅAS”* (1928, Nr. 252-N-1) un *„PUNKTS”* (1938, Nr. 1903-1) K. Barona ielā, veikala jauktais ergonīms *APĢĒRBU VEIKALS „MODES PASAULE”* (1935, Nr. 1169-N-1) Marijas ielā. Kā izņēmumu var minēt deminutīvu lietojumu nosaukuma zīmēs, kas konstatēts vienā piemērā: *AUŽAMIE DIEDZIŅI* Grēcinieku ielā (1935, Nr. 1136-N-1).

Kopumā lielais antroponīmu pārsvars uzņēmumu nosaukumu zīmēs ļauj secināt, ka transonimizācija – viena onīma pāriešana citā onīmā (lingvistiskajā ainavā – antroponīma izmantojums ergonīmos) – ir tipisks nosaukumu izveides paņēmieni onomastiskajā ainavā (sk. arī Pošeiko 2015a; 2015b; 2016; Пошеико 2016).

Pievēršot uzmanību teksta vizuālajam noformējumam, kā savdabīga pazīme minama burtu izmēra samazināšana saiklī *un*, tādējādi nosaukuma zīmēs izceļot preču piedāvājumu. Viens piemērs: *ROKDARBI UN MĀKSLAS PRIEKŠMETI* Barona ielā (1929, Nr. 341-N-1). Tāpat 30. gados parādās jauna publiskās informācijas izvietošanas tendence – atsevišķu vārdu (galvenokārt nosaukuma zīmju) un sauķļu izvietošana virs daudzstāvu ēku jumtiem.

Tā, piemēram, Brīvības ielā virs ēkas jumta bija izlikti uzraksti: *GALOŠAS KONTINENTS*; *TĒJA* (1930, Nr. 21104-N) un *LAIMA* (1935, Nr. 7200I-N). Salīdzinot ar iepriekš aplūkoto periodu, šajā laikā iestādes un uzņēmuma nosaukuma zīmes biežāk ir dublētas un izvietotas atšķirīgās vietās reklāmas nolūkos, lai tās būtu pamanāmas no visām ēkas pusēm.

3.5. 20. gadsimta 40. un 50. gadi

Otrā pasaules kara laikā Vecrīga tika izpostīta, ko pēc tam vietējie iedzīvotāji saviem spēkiem centušies sakārtot. Par to liecina liels informatīvs plakāts virs smagās automašīnas piekabes *CĪŅA PAR TĪRU UN SKAISTU RĪGU!*

Kopumā no Otrā pasaules kara beigām līdz 60. gadu sākumam fotogrāfiju ar valodas zīmēm nav daudz. Šķiet, padomju laikā fotogrāfu uzmanību daudz vairāk ir saistījuši masu pasākumi (parādes, gājieni, svētki), jaunuzceltie daudzdzīvokļu nami, ražošanas iekārtas, vieglie transportlīdzekļi, cilvēki, mazāk pilsētu ielas savā ikdienišķumā. 1948. gadā pa Rīgas ielām sāka pārvietoties mašīnas „Pobeda” un veikalos parādījās automašīna „Moskvičs”; tās redzamas vairākos vēsturiskajos materiālos.

Būtiskas izmaiņas skāra ēku funkcionālo izmantojumu. Tā, piemēram, 40. gadu sākumā Latviešu biedrības ēka tika pārveidota par Baltijas kara apgabala Virsnieku namu, ko rotāja Staļina un citu padomju varai nozīmīgu cilvēku lielformāta fotogrāfijas un valodas zīmes, kurās slavināta Padomju Savienība, sarkanarmieši, jūras un gaisa flote krievu valodā.

Daudzu oficiālo iestāžu un komerciālo uzņēmumu nosaukuma zīmēs un reklāmās līdzās tekstam latviešu valodā parādījās teksts krievu valodā (piem., *PULKSTENĪ ČАСЫ*; *МАIZE ХЛЕБ*), vairākos gadījumos teksts bija lasāms tikai krievu valodā (piem., *ЦИБЕТЫ* ‘ziedi’). Rīgas dzelzceļa stacijas galvenā nosaukuma zīme bija krievu valodā: *ВОКЗАЛ ПИГА* ‘dzelzceļa stacija „Rīga”’. Vēlākajos gados arī sveicinājuma vārdi pie stacijas tika izvietoti tikai krievu valodā.

Svarīgu politisko notikumu 1940. gada 14. un 15. jūlijā – Saeimas vēlēšanas – ataino ne tikai to dienu prese (piem., „Cīņa”, „Lokomotīve”), bet arī pilsoņus uzmundrinoši plakāti pie vēlēšanu iecirkņiem un citviet pilsētas ielās. Rosinājuma teksts bija viens – *BALSOJĪET PAR LATVIJAS DARBA ĻAUŽU BLOKU!* Vizuāli un simboliski krietni izteiksmīgāki ir propagandas plakāti pirms Padomju Savienības Augstākās padomes vēlēšanām 1941. gada 12. janvārī, kuros ir skaidri paustas komunisma idejas un nepieciešamība pēc komunismam uzticīgiem deputātiem: *IEVĒLĒSIM PAR DEPUTĀTIEM AUGSTĀKĀ PADOMĒ LABĀKOS DARBA ĻAUŽU PĀRSTĀVJUS LĪDZ GALAM UZTICĪGUS ĻEŅINA-STĀLIŅA LIETAI!*

Kas raksturīgs 1948. gada Rīgā? Pilsētā darbojās šūšanas darbnīca „Māra”, Rīgas maizes kombināts „Pirmais Maijs”, tipogrāfija „Cīņa”, vairākas fabrikas (saldumu fabrika „Uzvara”, trikotāžas un veļas fabrika „Sarkanais rīts”, tekstilfabrika „Merino”), dažādu preču rūpnīcas: „Radiotehnika”, čuguna liešanas rūpnīca „Sarkanais metālists”, tekstilapavu rūpnīca „Sarkanais kvadrāts”, autobūves rūpnīca „Vairogs”, stikla rūpnīca „Sarkandaugava”, mašīnu rūpnīca „Imanta”, motora rūpnīca „Stars”, fabrika „Sarkanā tekstilniece” u. c. Kā redzams, lielākā daļa nosaukumu atainoja padomju laika ideoloģiju.

1948. gadā vecpilsētā tika uzņemtas padomju spēlfilmas „Tikšanās pie Elbas” epizodes. 50. gados te tika atvērtas „Baltijas Modes”, iepriekš labi zināmās viesnīcas „Roma” vietā nu bija viesnīca „RĪGA”. 1955. gadā Mežaparkā uzbūvēja Dziesmu svētku skatuvi.

Virs ēku jumtiem 50. gados uz pilsētas iedzīvotājiem un viesiem norauzdījās rosinājumi: *GLABĀJIET SAVU NAUDU KRĀJKASĒ* un *ĒDIET FABRIKAS „LAIMA” ŠOKOLĀDI*. No 1950. gada ir saglabājies lielformāta plakāts ar uzrakstu *Да здравствует 10 летие Советской Латвии!* ‘Lai dzīvo Padomju Latvijas 10. gadadiena!’

Nobeigums

Zinot vēsturi, var labāk saprast tagadni un plānot nākotni. Tā tas ir arī lingvistiskās ainavas izpētes gadījumā. Vēsturiskās lingvistiskās ainavas izziņāšana palīdz saprast gan rakstu valodas tradīcijas veidošanos, gan valodu funkcionalitāti un savstarpējos sakarus (tostarp juridisko, ekonomisko un simbolisko konkurenci), gan tendences publisko tekstu vizuālajā noformējumā, gan pilsētas dzīvi – ēku izvietojumu un izmantojumu, cilvēku nodarbošanos, izklaides veidus, izglītības un kultūras iespējas. Ir sirreāla sajūta, ejot garām ēkām, kuru stāsti iepazīti gadsimta garumā.

Rīgas lingvistiskā ainava jau 20. gadsimta pirmajā pusē nav bijusi monolingvāla; visos laika posmos publiskie teksti ir bijuši lasāmi arī citās valodās. Valodu lietojuma pamatā bijusi etnodemogrāfiskā situācija pilsētā, reglamentētā valodas politika un pārvaldība politisko pavērsienų ietekmē, starptautiskie tirdzniecības sakari un valodas modes tendences. 20. gadsimta 20. un 30. gados Rīgas pilsētvidē biežāk parādījušās rietumnieciskas vēsmas kā uzņēmumu, preču un pakalpojumu nosaukumu izvēlē, tā jaunu svešvalodu lietojumā (galvenokārt angļu valodas, krietni retāk – itāļu, spāņu un franču valodas).

Līdz mūsdienām saglabājušās fotogrāfijas atklāj lielākoties valodas zīmes, kam raksturīga nosaucošā funkcija, t. i., dažādas nosaukumu zīmes, skaitliski mazāk lielformāta reklāmas, kurās valoda īsteno komunikatīvi informatīvo

un sabiedrības ietekmēšanas funkciju, sniedzot plašākas ziņas par uzņēmuma vai iestādes darbības jomu, preces vai pakalpojuma unikalitāti. Reklāmtekstu galvenais mērķis vienmēr bijis pārliecināt tās lasītāju kaut ko darīt (visplašākajā nozīmē). Aplūkotie piemēri rāda, ka tas raksturīgs norādītā perioda visu valodu – vācu, krievu un latviešu – tekstiem.

Vēsturiskie teksti rāda rakstu valodas (ortogrāfijas, vārddarināšanas, sintakses) un izkārtnu lingvistiskās izveides attīstību. Izkārtnes ataino, ko un kā cilvēki rakstīja gadsimta sākumā, 20. un 30. gados un padomju laikos. Sākotnēji izteikti dominēja nosaukuma zīmes, kurās bija lasāmi uzņēmumu īpašnieku personvārdi (visbiežāk priekšvārda iniciālis un uzvārds) un uzņēmumā piedāvāto preču vai pakalpojumu nosaukumi, vēlāk notikusi pakāpeniska atteikšanās no antroponīmu publiskošanas un biežāk parādījušies simboliskie nosaukumi. 20. gadsimta sākumā valodas zīmēm raksturīgs ir bijis plaši izvērsts verbāls teksts, ko vēlāk papildinājuši arī vizuāli materiāli – dažādu veidu attēli.

Rakstā pieteiktais pētījums noteikti ir turpināms, kvalitatīvi un kvantitatīvi padziļinot valodas zīmju analīzi, paplašinot izpēti ģeogrāfisko un laika areālu (tostarp salīdzinot vēsturisko valodas vides situāciju ar mūsdienu lingvistisko ainavu).

Avoti

1. *Fotokvartāls*. Pieejams: <http://fotokvartals.lv/>
2. *Kinomateriāli*. Pieejams: <http://www.redzidzirdilatviju.lv>
3. *Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva katalogs*.
4. *Stacija. Eksperimentāli radoša darbnīca*. Pieejams: <http://stacija.org/category/vesture/sena-riga/page/2/>
5. *Vēstures un kuģniecības muzeja krājums*.
6. *Zudusi Latvija*. Pieejams: <http://www.zudusilatvija.lv/>
7. *Пуза советских времён*. Pieejams: <http://hvatit-buhaty.livejournal.com/2495.html>
8. *Фото советской Латвии с комментариями*. Pieejams: <http://old.nasha.lv/rus/blog/blogs/danilin/15641.html>

Fotogrāfijas izdevumos

1. Caune, A. 1994. *Rīgas vecpilsēta pirms 100 gadiem*. Rīga: Zinātne.
2. Caune, A. 2013. *Rīgas Latgales priekšpilsēta pirms 100 gadiem. Pilsētas ielas, celtnes un iedzīvotāji 20. gs. sākuma atklātnēs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

3. Caune, A. 2014. *Rīgas Vidzemes priekšpilsēta pirms 100 gadiem. Pilsētas ielas, celtnes un iedzīvotāji 20. gs. sākuma atklātnēs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
4. Caune, A. 2015. *Rīgas klusais centrs pirms 100 gadiem. Pilsētas ielas, celtnes un iedzīvotāji 20. gs. sākuma atklātnēs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
5. Drizulis, A. (atb. red.) 1980. *Rīga sociālisma laikmetā 1917–1975*. Rīga: Zinātne.
6. Lejnietis, J., Banga, V. 2000. *Cilvēki, vietas, notikumi. Rīgas laiks attēlos*. Rīga: Zvaigzne ABC.
7. Štamgute, I. 2000. *Rīga 20. gadsimta sākuma pastkartēs*. Rīga: Puse.
8. Talešs, V. 1991. *Rīga (19. gs. beigās–20. gs. sākums)*. Rīga: Avots.

Literatūra

1. 8 interesanti fakti par „Laimas pulksteni”. 2017. Pieejams: http://www.tvnet.lv/tehnologijas/nozares_jaunumi/765937-8_interesanti_fakti_par_laimas_pulksteni [Skatīts 22.12.2017.]
2. APE. 2016. E. E. Kerkoviuss un Ko, koloniālpreču imports, sēkļu eksports un aģentūra (Rīga). *Archives portal Europe*. Pieejams: <https://www.archivesportaleurope.net/ead-display/-/ead/pl/aicode/LV-LNA/type/fa/id/LV-LNA-VA-F6519> [Skatīts 22.12.2017.]
3. Backhaus, P. 2005. Signs of Multilingualism in Tokyo – a Diachronic Look at the Linguistic Landscape. *International Journal of the Sociology of Language*, 175/176. 103–121.
4. Baķe, Z., Gundare, I., Kotts, M., Nollendorfs, V., Pētersons, R., Staško, D., Zujeva, Dz. (sast.). 1999. *Dokumenti liecina. Latvijas vēstures dokumentu izlase skolām. 1939–1991*. Rīga: OMF.
5. Benjamiņš, E. 1928. *Tirdzniecības kalendārs 1929. gadam*. Rīga: Jaunākās Ziņas.
6. Bušs, O. 2013. Īpašvārdi ekonomikā: dažas izpētes iespējas pasaulē un Latvijā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 17 (1). Liepāja: LiePA. 50.–55.
7. Butulis, I. 1999. Vadonis nāk! *Diena*. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/pasaule/krievija/vadonis-nak-10485057> [Skatīts 22.12.2017.]
8. Csb 1 – Iedzīvotāji. *Pilsētu iedzīvotāju skaits. 1897; 1920; 1925; 1935*. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/vest/vest__2_iedzivotaji/vs100.px/?rxid=82baaf63-946c-4069-ab94-88cd07ebe07e [Skatīts 22.12.2017.]
9. Deglavs, A., Ķelle, P. 1948. Rīgas pilsētas darba ļaužu deputātu padomes izpildu komitejas lēmums Nr. 1162. *LPSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 149., 2. lpp. Pieejams: <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/>

newspapers/issue/fullscreen/3000059912821?hp=1&page=2&query= [Skatīts 22.12.2017.]

10. Dimenšteins, I. 2017. *Kas pasniegts labākajā Rīgas restorānā pirms 100 gadiem?* Pieejams: <https://www.riga.lv/lv/news/kas-pasniegts-labakaja-rigas-restorana-pirms-100-gadiem?10320> [Skatīts 22.12.2017.]
11. Druviete, I. 1994. *Valodas politika: pasaules pieredze Latvijai*. Rīga: LZB.
12. Druviete, I. 2008. Language policy traditions in Latvia at the beginning of the 20th century. *Break-out of Latvian. A sociolinguistic study of situation, attitudes, processes, and tendencies*. Rīga: Zinātne, 12.–15.
13. F. M. Tirdzniecības un rūpniecības departaments. 1933. *Tirdzniecība un rūpniecība 1932. g. Galvenie notikumi Latvijas tirdzniecības politikā*. Rīga.
14. Freiberga, M. 1914. *Tirdzniecības kalendārs 1915*. Rīga.
15. Jansons, A., Šmits, E. 1935. Saistošie noteikumi par reklāmas izlikšanu Rīgas–Jūrmalas administratīvās robežās. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 3., 04.01.1935.
16. Jurevics, J. (sast.). 1939. *Pirmā tirdzniecības skaitīšana Latvijā 1935. g., II*. Rīga: Valters un Rapa.
17. Karnups, V. P. 2015. Latvijas rūpniecība pirms PSRS okupācijas. *Latvijas rūpniecība pirms un pēc neatkarības atgūšanas. 2013. gada 13. decembra konferences referātu apkopojums*. Rīga, 12.–18.
18. Kārklīņ, Mežiņ. 1918. *Iskolata dekrēts par latviešu valodas lietošanu Latvijas iestādēs*. Pieejams: <http://valoda.ailab.lv/latval/vidusskolai/VALODA/v9-1.htm> [Skatīts 22.12.2017.]
19. KDi. 2014. *Viļa Rīdzenieka lielformāta fotogrāfija Latvijas valsts pasludināšana 1918. gada 18. novembrī*. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/kd/kd-afisa/vila-ridzenieka-lielformata-fotografija-latvijas-valsts-pasludinana-1918.-gada-18.-novembri-14075256> [Skatīts 22.12.2017.]
20. Laima. 2016. Par Laimu. *Vēsture*. Pieejams: <http://www.laima.lv/par-laimu/no-vestures-lidz-musdienam/> [Skatīts 22.12.2017.]
21. Laugale, V., Šulce, Dz. 2012. Galvenie problēmjautājumi nosaukumu veidošanā un rakstībā. *Lielo burtu lietojums latviešu valodā: ieskats vēsturiskajā izpētē, problēmas un risinājumi*. Rīga: LVA, 29.–36.
22. LETA. 2008. *Vēsture*. Pieejams: <http://leta90.leta.lv/vesture/> [Skatīts 22.12.2017.]
23. Liepiņš, R., Mīlenbachs, K. 1937. Saistošie noteikumi par reklāmu ierīkošanu un izlikšanu galvaspilsētā Rīgā. *Mūsu īpašums*, Nr. 37., 19.09.1937.
24. Lipša, I. 2008. Leģendas: Otto Švarca impērijas īpašnieki. *Dienas Bizness*. Pieejams: <http://www.db.lv/citas-zinas/legendas-otto-svarca-imperijas-ipasnieki-111676> [Skatīts 22.12.2017.]
25. LU. 2009. Sasniegtais. *Latvijas Universitātes vēsture*. Pieejams: <https://vesture.lu.lv/1929-1939/apraksts/raksts/sasniegtais/> [Skatīts 22.12.2017.]

26. Mežgailis, B. 1998. Mūsu tauta kara un svešu varu dzirnās. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 144/146, 21.05.1998. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/32002> [Skatīts 22.12.2017.]
27. Pavlenko, A. 2009. Language conflict in post-Soviet linguistic landscapes. *Journal of Slavic Linguistics*. 17(1–2), 247–274.
28. Pavlenko, A. 2010. Linguistic landscape of Kyiv, Ukraine: A diachronic study. Shohamy, E., Ben-Rafael, E., Barni, M. (eds.). *Linguistic landscape in the city*. Bristol: Multilingual Matters, 133–150.
29. Pavlenko, A., Mullen, A. 2015. Why diachronicity matters in the study of linguistic landscapes? *Linguistic Landscape*. Vol. 1: 1/2, 114–132.
30. Pošeiko, S. 2015a. The Latvian language in the Linguistic Landscape of Daugavpils (The middle of the 19th century – nowadays). *Journal of Education, Culture and Society*, 2. 320–336. Pieejams: <https://nowadays.home.pl/JECS/data/documents/JECS=202015=20=282=29=20320-336.pdf> [Skatīts 22.12.2017.]
31. Pošeiko, S. 2015b. Kreatīvie publisko zīmju izveides līdzekļi Baltijas valstu pilsētvidē. *Via Latgalica VI*. Rēzekne: RA izdevniecība, 91.–110. Pieejams: <http://journals.ru.lv/index.php/LATG/article/view/1660> [Skatīts 22.12.2017.]
32. Pošeiko, S. 2016. Lingvistiskā ainava diahroniskā skatījumā: Daugavpils piemērs. *VIA SCIENTIARUM III*. Ventspils, 77.–102. Pieejams: [https://www.liepu.lv/uploads/files/Via%20scientiarum%203%20\(2016\).pdf](https://www.liepu.lv/uploads/files/Via%20scientiarum%203%20(2016).pdf) [Skatīts 22.12.2017.]
33. Riekstiņš, J. 2008. Language policy in Latvia in the middle of the 20th century (1944–1959). *Break-out of Latvian. A sociolinguistic study of situation, attitudes, processes, and tendencies*. Rīga: Zinātne, 16–37.
34. Riekstiņš, J. 2012. *Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju*. Rīga: LVA.
35. Riņķis, R. 2011. *Rīgas restorāni 20. gs. sākumā*. Pieejams: <http://bar.lv/rigas-restorani-20-gs-sakuma/> [Skatīts 22.12.2017.]
36. Rozenberga, M. 2016. Jaunā galerija „Sukubs” vēlas atdzīvināt leģendārās 20. gadu Rīgas bohēmas vietas garu. *LSM*. Pieejams: <http://www.lsm.lv/raksts/kultura/maksla/jauna-galerija-sukubs-velas-atdzivinat-legendaras-20-gadu-rigas-bohemas-vietas-garu.a213657/> [Skatīts 22.12.2017.]
37. Salenieks, A. 1968. Mākslas salons. *LPSR Mazā enciklopēdija*. 2. sēj. Rīga: Zinātne, 478.
38. Salnais, V. (sast.). 1939. *Pirmā tirdzniecības skaitīšana Latvijā 1935. g.*, III. Rīga: Valters un Rapa.
39. Salnais, V., Jurevics, J. (sast.). 1938. *Pirmā tirdzniecības skaitīšana Latvijā 1935. gadā*, I. Rīga: Valters un Rapa.
40. Spolsky, B. 2009. *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.

41. Stučka, P. 1919. *Latvijas Padomju valdības dekrēts. 1919. gada Latvijas Padomju valdības dekrēts par oficiālos rakstos lietojamām valodām*. Pieejams: <http://www.vvk.lv/print.php?id=169> [Skatīts 22.12.2017.]
42. Tilde 2018 – Iedzīvotāju etniskais sastāvs. *Latvijas vēstures enciklopēdija*. Letonika.lv. Pieejams: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?cid=31845&r=2&lid=31845&q=&h=29> [Skatīts 21.01.2018.]
43. *Tirdzniecības ziņu grāmata 1922*. Rīga: Apta un Gureviča drukātava.
44. Ulmanis, G., Gulbis, V. 1935. *Likums par valsts valodu*. Pieejams: <http://valoda.ailab.lv/latval/vidusskolai/VALODA/v9-4.htm> [Skatīts 22.12.2017.]
45. *Visa Latvija. Latvijas rūpniecības uzņēmumu saraksts. Lettlands Industrie Verzeichnis. 1927*. Rīga: Saturns.
46. Wittrock. 1942. Rikojums par Rīgas pilsētas ielu, laukumu un parku pārdēvēšanu. *Rikojumu Vēstnesis*. Nr. 73. 1. maijā, 365.–366.
47. Zilīte, Ž. (proj. vad.). 2017. *Viena glezna Rietumu Bankas īpašumā*. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/latvijas-makslai-200/latvijas-makslas-200-gadi-viena-glezna-rietumu-bankas-kolekcija.d?id=49177537> [Skatīts 22.12.2017.]
48. Анохин, Д. И. 1998. *Как мы жили в довоенной Риге*. Рига.
49. Пошеико, С. 2016. Прагматизм и лингвистическая креативность в эргонимике Латвии и Эстонии. *Ежегодник финно-угорских исследований. Yearbook of Finno-Ugric Studies*. Vol. 9, Issue 1. 59–68. <https://cyberleninka.ru/article/n/pragmatizm-i-lingvisticheskaya-kreativnost-v-ergonimike-latvii-i-estonii> [Skatīts 22.12.2017.]

Summary

During the first half of the 20th century, Riga experienced the decline of the Russian Empire, the Russian Revolution of 1905, the dawn of social democracy, the First World War and the subsequent proclamation of independence of Latvia, the Latvian Provisional Government and the authoritarian regime of Kārlis Ulmanis, the Second World War, and the occupation by the Soviet Union.

The aim of this paper is to diachronically characterize language signs in the Riga city center, highlighting their linguistic features and sociolinguistic changes from the beginning until the middle of the 20th century. Language policy and language management, as well as socioeconomic and cultural contexts are also taken into account.

The study is based on more than 1200 language signs seen in historical photographs and postcards from Latvia's archives, museums, and the National Library, as well as from history books and blogs.

The ethnodemographic situation of Riga is described, followed by an overview of the regulatory documents governing language use and the tendencies

in language management over time. In the practical section of the paper, a general and detailed analysis of language signs is provided. The final part of the paper contains the most important conclusions:

- Linguistic landscape in Riga has never been monolingual. Both single public texts and sets of outdoor advertisements of various establishments have often been in two or more languages.
- Language use in the linguistic landscape in the first half of the 20th century illustrates the language policy and management of each period: the parallel use of Russian, German and Latvian in the beginning of the century, followed by the dominance of Latvian in the first independent state of Latvia, and then the use of both Latvian and Russian during the Soviet occupation.
- Each political regime came with its own language ideology. This became apparent through the renaming of streets, institutions and businesses; in the denial and prohibition of the competing or unwanted languages; in the language used in propaganda, and in the language management in the official spheres of life (administration, education, the military, etc.).
- Public texts in Latvian demonstrate the development of the Latvian written language. The earlier ones exhibit the typical letter combinations of that time: lack of macrons and marking the vowel length by adding the letter *h*; the presence of the letter *w*; doubled letter *ee* used to represent the diphthong *ie* even in the early 1930s; the typical lexis of each period (e. g., *traktieris* 'low-class restaurant', *bencins* 'gas, petrol', *vadonis* 'leader', *tautu draudzība* 'friendship of nations', *universālveikals* 'department store') and word groups and syntactic constructions.
- A typical feature of commercial names of the early 20th century is the use of the owners' anthroponyms; later gradually replaced by denotations of the relevant businesses, goods or services, and, more rarely, by symbolic names.
- In the beginning of the 20th century, the use of verbal text was widespread in language signs. Only later it was supplemented by visual materials or images.